

ČESKÁ VERZE ČLÁNKU THE PUBLIC SERVANTS' COLONY IN DEJVICE, PRAGUE, AND THE NEW IDEAL OF URBAN MORPHOLOGY: ANOMALY OR PARADIGMATIC CHANGE?, *UMĚNÍ* LXIII, 2015, Č. 5, S. 363–384

JINDŘICH VYBÍRAL

VYSOKÁ ŠKOLA UMĚLECKOPRŮMYSLOVÁ V PRAZE

Úřednická kolonie v Praze-Dejvicích a nový ideál městské morfologie

Anomálie, nebo paradigmatická změna?*

Damjanu Prelovšekovi k 70. narozeninám

Podnět k napsání této studie poskytla krátká pasáž v pamětech významného českého grafika Jaroslava Bendy (1882–1970). Umělec v ní zaznamenal, jak se po měsících provizorního bydlení v domě historika umění Antonína Matějčka v Senohrabech počátkem dvacátých let nastěhoval do sotva dokončené novostavby v Dejvicích, jejíž projekt vytvořil jeho kolega z pražské Uměleckoprůmyslové školy Jože Plečnik. Jednalo se o „čtvrtinu dlouhého dřevěného patrového domu“, jehož část obýval také další významný umělec a shodou okolností Plečnikův nástupce v pedagogické funkci Pavel Janák.¹ Český dějepis architektury dosud bral jako fakt, že slovinský tvůrce se během svého pražského působení v letech 1911–1921 plně věnoval učitelským povinnostem a neuskutečnil žádný větší projekt. Případné potvrzení Bendovy informace by tak obohatilo katalog Plečnikových děl, ale také proměnilo pozici, kterou tato osobnost zaujímá v hodnotových hierarchiích dějpisu architektury: Tu předznamenal již v roce 1929 Janák, když charakterizoval svého staršího kolegu jako geniálního solitéra, který se „nahore“ na Hradě upíná k vznešeným a nadčasovým uměleckým ideálům, zatímco „dole“ ve městě se moderní architekti koří modlám pokroku, změny a novosti.² Cílem bádání bylo proto ověřit, zda se Plečnik v Praze skutečně zajímal o nové sociální úkoly architektury. Výsledkem se však vedle odpovědi na tuto otázku stal objev přehlíženého obytného souboru, který byl pozoruhodným příspěvkem českého prostředí dějinám modernistického urbanismu i sociální výstavby. Studie představuje toto dílo v historických souvislostech a současně hledá odpověď na otázku, proč se do dnešní doby nestalo součástí historických vyprávění.

Plečnik, nebo Hrabě?

Stavba, kterou obývali zmínění umělci, byla součástí kolonie úřednických domů v Praze-Dejvicích. Benda bydlel v domě č. 418 a Janák v čísle 421.³ Prohlašovat tento obytný soubor za „objev“ můžeme ovšem jen s nadsázkou. Historikové architektury jej znali, ale nevěnovali mu zvláštní pozornost, ani se nesnažili objasnit jeho sporné autorství. Damjan Prelovšek projekt kolonie spojil s Plečnikovou školou i s konkrétními jmény architektů Františka Nováka a Václava Ložka.⁴ Rostislav Švácha autorství bez

odkazu na prameny přisoudil inženýru městského stavebního úřadu Rudolfu Hraběti a připsání tomuto tvůrci nalezneme i v knize Jana E. Svobody a Jindřicha Nolla.⁵

Hrabě je jako projektant dejvického sídliště uváděn ve dvou článcích z roku 1935. První z nich z pera Oldřicha Starého vyšel v časopisu *Stavba*, zatímco druhý, anonymní, přinesl *Pestrý týden*.⁶ Avšak i Prelovšek mohl svou autorskou atribuci opřít o publikaci v dobovém tisku, neboť Ložek s Novákem zveřejnili projekt a posléze i realizovanou stavbu v časopise *Stavitel*.⁷ Už z tohoto pramene je zřejmé, že jejich dílem nebyla celá kolonie, ani nešlo o „jednoduché dvojdomky s plečnickovským motivem válcového schodišťového tělesa při štítové zdi“, jak stavby nepřesně popsal Zdeněk Lukeš.⁸ Publikované popisy a fotografie ukazují, že podle projektu Plečnickových žáků vyrostly v Dejvicích dva bloky o čtyřech rodinných domech, jejichž konstrukce byly zčásti zděné a zčásti roubené. Z cihel byly vyvedeny štítové zdi kolmé na osu bloku, jež oddělovaly jednotlivé domy či tvořily boční fasády. Do drážek při krajích těchto zdí nechali architekti zapustit vodorovné trámy, z nichž sestávaly vnější stěny domů. Dřevěné byly také vnitřní příčky z vertikálních trámů obitých hoblovanými prkny. Každá obytná jednotka měla v přízemí prostornou obývací kuchyni, o něco menší síň, koupelnu, záchod a malou předsíňku. Ze síně vedlo jednoramenné dřevěné schodiště do patra, kde byly situovány dvě větší a jedna menší ložnice.

Tyto levné stavby, jejichž rozpočet neměl přesáhnout 120 000 korun, byly určeny k rychlému zmírnění poválečné bytové krize, jejich architektuře však přesto nelze upřít výtvarné ambice. Dřevěné vnější stěny zakládaly svůj výraz na souhře horizontálních trámů s vertikálními, které vyplňovaly plochy mezi okny. Tektonicky aktivní články tak vytvářely jednoduchý, organický „ornament“. Plastické akcenty pak těmto fasádám dávaly vyčnívající ukončení stropních trámů. Předstupující čela cihlových dělicích zdí byla opatřena pásovou bosáží a ve vnějších štítových fasádách navíc patro vyznačovala tmavší omítka. Jejich členění římsami nekopírovalo výšku podlaží, nýbrž dělilo vertikální dimenzi v poměru zlatého řezu. Ke klasicistní estetice uplatňované v Plečnickově škole odkazovala také záliba v symetrii – například když architekti osově souměrnými štíty, jejichž ramena se mírně svažovala ke středu, zamaskovali mírný spád pultové střechy. Dalším nezaměnitelným motivem těžce provenience byla silně předsazená korunní římsa, dávající exteriéru až středomožský výraz.

Výtvarné pojetí slučující ducha antiky se slovanským svérázem můžeme vnímat jako jednu z konstant Plečnickovy školy, stejně jako strategii uplatňovanou v architektonické reprezentaci mladého státního národa. Vedle toho byly domky také pozoruhodným příspěvkem k řešení otázky sociálního bydlení, a to právě svou úspornou tektonickou strukturou. Už Prelovšekovi neuniklo, že projektanti vytvořili podobný systém „domu s jednou zdí“, jaký ve Vídni v roce 1921 patentoval a v následujících třech letech na vzorovém sídlišti Heuberg uplatnil Adolf Loos, působící tehdy jako vedoucí architekt vídeňského sídlištního úřadu.⁹ Jeho konstrukce byla ekonomičtější, protože rozlišovala nosné zděné a nenosné dřevěné stěny. Jestliže Ložkovy a Novákovy domy měly zbytečně nákladné fasády z trámů, v nichž byly zakotveny stropní nosníky, Loos tyto stěny navrhl z fošen obitých prkny a stropní trámy ukotvil v cihlových zdech. Úspora ovšem přinesla uživatelům jisté nepohodlí, protože jako tepelná izolace sloužil pouze dutý prostor mezi vnitřní a vnější dřevěnou slupkou.

Čeští architekti svůj projekt vytvořili nezávisle na Loosovi, a dokonce s určitým, byť nevelkým časovým předstihem. Zatímco však Loosův „dům s jednou zdí“ vstoupil do učebnic, pražské stavby upadly v zapomenutí a tž osud postihl jejich tvůrce. Architekti Ložek a Novák jsou považováni za méně významné Plečnikovy žáky a jako takovým se jim v katalogu památné výstavy z roku 1995 dostalo pouze krátké a povšechné zmínky.¹⁰ Ve dvacátých letech však patřili k velmi nadějným a úspěšným představitelům mladé generace českých architektů. Václav Ložek (8. 9. 1892, Velký Újezd u Mělníka – 29. 12. 1951, Nitra) studoval v Plečnikově škole v letech 1915–1920 a poté se prosadil zejména jako projektant interiérů a výstavních expozic. Mimo jiné navrhl zařízení bratislavského bytu ministra Milana Hodži a v roce 1925 se zúčastnil výstavy dekorativních umění v Paříži, kde jeho interiér získal grand prix.¹¹ František Novák (3. 10. 1891, Hřivčice – 22. 11. 1933, Praha) byl pro navrhování dřevěného domu disponován už studiem na odborné škole truhlářské v Chrudimi a zaměstnáním v kanceláři architekta Dušana Jurkoviče. Plečnikovým žákem byl v letech 1916–1920, dva roky pracoval ve společném ateliéru s Ložkem a poté se stal profesorem státní odborné školy pro zpracování dřeva v Praze-Žižkově. Etabloval se také jako architekt výstav, zejména expozic Svazu československého díla, jehož jednatelem byl v roce 1928 zvolen. Jeho nejvýznamnějším samostatným dílem byl pavilon nábytkových trhů v Praze na Štvanici. Společně oba architekti od roku 1919 vydávali sborník *Náš byt* a navrhovali zařízení československého velvyslanectví v Kodani.¹²

Úřednickou kolonii v Dejvicích, jejíž součástí byly dva bloky navržené Ložkem a Novákem, označil již Švácha jako příklad progresivní rádkové zástavby, již ve druhé polovině dvacátých let upřednostňovali avantgardní urbanisté.¹³ Podíl absolventů pražské Umprum na takovém projektu si zaslouží pozornost zejména s ohledem na tradovaný obraz „konzervativní“ Plečnikovy školy. Badatelský zájem však toto zjištění uspokojuje jen zčásti, neboť otázka, kdo byl hlavním původcem tohoto urbanistického záměru, je zodpovězena jen hypoteticky – pro připsání Hraběti chybějí přesvědčivé důkazy a ani Plečnik zatím není úplně vyloučen ze hry. Vyřešit tuto hádanku je obtížné, protože kolonie již neexistuje a z původní plánové dokumentace zůstaly jen zlomky. Také úřední akta se dochovala jen torzálně, ovšem tyto fragmenty skýtají pro určení autorství poměrně spolehlivé indicie.

Budování kolonie řídil komitét pro stavbu státních obytných domů při ministerstvu veřejných prací, v jehož předsednictví se za dva roky od listopadu 1920 vystřídali ministerští radové Ludvík Lábler, Josef Folkert a František Šebek. Úloha tohoto orgánu však byla ryze administrativní. V resortu veřejných prací ani nebylo zvykem, aby projekty obytných domů, škol či jiných veřejných staveb vytvářeli samotní úředníci. „*S účelem, zaopatřiti státním zaměstnancům obydlí, byl spojen zároveň účel poskytnouti přiměřené zaměstnání soukromým projektantům,*“ vysvětlovala tento přístup úřední zpráva z roku 1933.¹⁴ Běžný postup byl takový, že soukromí architekti vypracovali projekt, rozpočet i architektonické detaily, zatímco prováděcí plány a stavební dozor byly svěřeny úředním projektantům.¹⁵ Dokladů této praxe máme nespočet. Například dřevěné rodinné domky pro státní zaměstnance ve Svaljavě, Terešvě či Velké Berezne na Zakarpatské Ukrajině navrhoval František Fiala, státní domy v Kutné Hoře a Mladé Boleslavi Jiří Kroha, v Praze-Vršovicích František A. Libra a v Dejvicích Kamil Roškot atd.¹⁶ Architektonické korporace na dodržování stanoveného pravidla bedlivě

dohlížely a ve snaze udržet si z něj plynoucí ekonomické i symbolické zisky přesvědčovaly veřejnost, „že architekturu nelze vyrábět úředně, jako žádný úřad nestvoří operu nebo drama“.¹⁷

Stavba úřednických domů v Dejvicích však byla výjimečným počinem, neboť probíhala v součinnosti státu s pražskou obcí. Hlavní iniciativa při tom připadla městskému stavebnímu úřadu, jehož osmý odbor byl na rozdíl od státních institucí plně zmocněn „navrhovati plány a prováděti stavby domů činžovních a rodinných po dobu bytové nouze“.¹⁸ V čele tohoto pracoviště stál už Šváchou vzpomenuť Rudolf Hrabě. Ten dle vlastního vyjádření v letech 1919–1926 vedl stavbu a většinou i projektoval 195 objektů, z čehož 75 bylo činžovních domů.¹⁹ Aktivita tohoto architekta ve prospěch úřednické kolonie započala ještě dříve, než se státní komitét rozhodl pro její zbudování na dejvických pozemcích. Na poradě městských a ministerských úředníků v září 1920, kdy se ještě spekulovalo o zřízení provizorní kolonie na Vinohradech, předložil Hrabě situační plány sídliště, čítajícího asi 50 domků. Současně prezentoval projekty jednotlivých staveb či typů, jejichž původci byli profesor stavitelství na ČVUT a pozdější poslanec Jan Záhorský, stavitel Josef F. Regenerml a jeho vlastní tým ze stavebního úřadu magistrátu. Z protokolu víme, že projekt Hraběte byl určen pro cihlové domy s dřevěnými vnitřními příčkami.²⁰ Znovu se o plánech jednalo na schůzi komitétu v říjnu 1920, kde již dostalo zadání konkrétnější kontury. Záhorského jméno na ní už nepadlo, neboť příležitost k uplatnění své konstrukce dřevěného domku dostal při budování studentské kolonie na Letné.²¹ Regenerml měl předložit návrh tří dřevěných šestidomků s 18 byty, kdežto od Hraběte se požadovaly projekty 24 čtyřdomků s 96 byty.²² To je jediné, avšak dostatečně přesvědčivé vodítko, které nám aktové materiály poskytují. Ještě v návrhu odměn státním a městským inženýrům z února 1921 je vedoucí osmého odboru jmenován jako správce stavby Dejvické kolonie.²³

Rudolf Hrabě (1. 7. 1877, Rokytovec – 8. 1. 1946) byl navíc tvůrcem, jehož si jako průkopníka nového typu zástavby dokážeme představit, neboť se svým dílem i dalšími aktivitami vzpíral negativnímu výměru suchého „úředního navrhování“. Vystudoval v letech 1896–1900 pozemní stavitelství na pražské technice a už tehdy na sebe upozornil jako jeden ze zakladatelů Spolku posluchačů architektury. Známé je také, že v březnu 1899 jako zástupce techniky podepsal prohlášení k ustavení všestudentského výboru českých vysokých škol.²⁴ Do kategorie „úředních“ projektantů se zařadil nástupem na místo inženýra asistenta městského stavebního úřadu v květnu 1903 a opustil ji odchodem do penze s titulem vrchního magistrátního rady v květnu 1936.²⁵ Doslova z titulu své funkce se v této instituci stal hybnou silou reformy bydlení. Prosazoval zavádění otevřených uličních bloků, jež měly zaručit všem bytům dostatek světla a vzduchu. Poprvé v Čechách tento model uskutečnil v roce 1919, když navrhl „červené domy“ pro státní zaměstnance v Praze-Holešovicích.²⁶ Svůj nejdůležitější teoretický text o vlivu regulačního plánu na vnitřní uspořádání obytných domů zveřejnil již osm let předtím na stránkách časopisu *Styl*.²⁷ Značnou část své činnosti však Hrabě uplatnil mimo rámec svých úředních povinností. V roce 1903 vstoupil do Spolku architektů a inženýrů v Království českém a již čtyři roky nato byl zvolen jeho jednatelem.²⁸ Stejnou funkci zastával později v progresivnějším Sdružení architektů při SVU Mánes, a když v roce 1914 vznikl Spolek českých architektů, stal se jeho místopředsedou.²⁹ Kromě toho působil v Klubu za Starou Prahu a od roku 1911 byl opakovaně volen do jeho vedení – domácí rady.³⁰ V květnu 1917 se připojil k výzvě českých

spisovatelů poslancům Českého svazu, aby hájili český státoprávní program. Jeho jméno se tehdy objevilo vedle jména Jana Kotěry, ale také Jaroslava Benda a Jože Plečnika.³¹

Hraběti můžeme tedy připsat urbanistické řešení dejvické kolonie i plány cihlových domů. Tím však otázka autorství tohoto pozoruhodného díla překvapivě není uzavřena. Dochované protokoly totiž vůbec nezmiňují architekty Ložka a Nováka, zato v nich nejednou figuruje jejich učitel. V indexech ke skartovaným spisům komitétu pro stavbu státních obytných domů z roku 1921 je uveden „*návrh na postavení dvou skupin 4-domků dle typů doporučených prof. Plečnikem*“ a také „*zadání 2 domů dle systému dopor[učení] prof. Plečnikem*“.³² Čtyřdomky „*typu Plečnikova*“, případně „*typu Plečnik*“ jsou zmíněny také v pozdějších aktech vztahujících se ke kolaudaci kolonie.³³ A nakonec je „*systém Plečnik*“ uváděn i v indexech a podacích protokolech k nezachovaným aktům magistrátu.³⁴ Jaroslav Benda se tedy ve svých pamětech nemýlil. Tyto formulace nelze interpretovat jinak, než že ideovým původcem dřevěného čtyřdomku byl Plečnik, žáci jeho myšlenky převedli do podoby projektu a po jeho odchodu z Prahy v roce 1921 dohlíželi na uskutečnění stavby. Tomuto výkladu nasvědčuje také zveřejnění dejvických domků pod Ložkovým jménem v konvolutu studentských prací Plečnikovy školy, ačkoliv v době vzniku projektu již jeho tvůrci měli studium za sebou.³⁵

O tom, jak učitel a jeho žáci přišli k takovému úkolu, můžeme jen spekulovat. V komentáři ve *Staviteli* je řečeno pouze tolik, že domy vznikly „*za největší bytové tísně, za naprostého chaosu, který tehdy panoval*“.³⁶ Rozsah tehdejších zmatků dobře ilustruje prohlášení, jímž v říjnu 1920 dejvická obec vysvětlovala svůj negativní postoj k zahájení stavby. „*Je samozřejmo, že stavební úřad nesmí trpěti, aby někdo prováděl stavby, kdy a kde se mu zlíbí, bez stavebního povolení*“. Tento dokument kromě toho obsahuje invektivu, že „*projektanti kryjí se osobou presidenta republiky, tvrdíce že jejich postup úplně protizákonný děje se na jeho přání*“.³⁷ Nemáme možnost tuto informaci potvrdit, ale případné angažmá Tomáše G. Masaryka při vzniku kolonie by vysvětlovalo pozvání hradního architekta k tomuto úkolu.

Plečnikův zájem o sociální výstavbu

Záslouhou Damjana Prelovšeka je známo, že Plečnik se v době vzniku dejvické kolonie projektům nouzového bydlení věnoval i v Lublani, kde ke zmírnění poválečné bytové krize navrhoval domy z hlíny. Znovu se k tomuto tématu vrátil při práci na „sociálním sídlišti“ roku 1943.³⁸ Stejně tak víme, že o sociálních otázkách důkladně přemýšlel už v době svého působení ve Vídni, kde se prostřednictvím svého patrona Johanna E. Zacherla důvěrně obeznámil s principy rakouského křesťanského socialismu.³⁹ Na tomto myšlenkovém základě spojoval imperativ lásky k bližnímu s ideály sociální rovnosti. „*My lidé jsme si navzájem bratry a musíme si pomáhat – jednou slovem – podruhé činem*“, vyjádřil své přesvědčení v dopise Janu Kotěrovi z roku 1908.⁴⁰ Také proto v rozporu s názory svého učitele Otto Wagnera odmítal vylučování dělnické třídy do periferních sídlišť a soužití různých společenských vrstev považoval za předpoklad zdravého národního života.⁴¹ Zkušenost poválečné krize jeho přesvědčení zviklala a přiměla ho, aby se zabýval otázkami typizace v bytové výstavbě. „*Zatímco v dřívějších dobách architektura sloužila potřebám církve nebo osobním zájmům vládců a kněží, moderní architektura chce přispět k uspokojení širokých mas a propaguje socialismus, který*

překračuje hranice tříd, národů a států, spojuje člověka s člověkem s cílem, aby se lidstvo eticky a morálně obrodilo", čteme v jeho textu z roku 1920.⁴² S pohledem avantgardistů, pro něž hromadná bytová výstavba představovala nejnaléhavější, ale také nejvznešenější architektonickou úlohu, se však ani za takových okolností nemohl ztotožnit. Tato forma racionalismu se nestala jeho estetickým, ani etickým ideálem. V citovaném pojednání se vyznal z obdivu k Johnu Ruskinovi a anglickému urbanismu, v němž podle něho „*sociální mise moderní architektury došla nejpřesvědčivějšího výrazu*".⁴³ Svému skeptickému vztahu k sociálnímu bydlení dal s jemným humorem průchod, když po vzoru dejvického „domu s jednou zdí“ v roce 1925 navrhl včelí úl pro zámecký park prezidentského letního sídla v Lánech.⁴⁴ „Humanitní socialista“ T. G. Masaryk jistě touto parabolou o dobře fungujícím společenství nebyl pohoršen.

Domníváme se však, že Plečnikův autorský přínos dejvické kolonii nespočíval jen v návrhu dřevěného typového domku. Součástí úřednického sídliště se totiž na nátlak dejvické obce stala prádelna a dvojtřídní škola. Tyto stavby nepostihla demolice, takže pokus o určení autorství můžeme založit na stylové kritice dochovaných architektonických forem. Škola je přízemní budova sestávající z dvou volně spojených hmot – vyššího a širšího tělesa s učebnami a nižšího, užšího výběžku určeného pro byt ředitele. Jde o skromnou stavbu zřízenou s nízkým rozpočtem, v jejím řešení se však nápadně prosazuje vůle k formě překonávající materiální omezení. Architekt se jí snažil vtisknout monumentální výraz a učinit ji dominantou obytného souboru. Proto také hlavní hmotu s učebnami vybavil nápadnou uliční fasádou a obytné a provozní křídlo ukryl za její kulisu. Neprovinil se sice proti funkcionální artikulaci stavebního tělesa, avšak různá určení obou částí ani neučinil tématem kompozice. Architektova věrnost klasicistním principům se dále projevila, když ve snaze o symetrické, avšak nehierarchické uspořádání k hlavní hmotě po stranách připojil malé předsíně se samostatnými vchody ke každé třídě. Rovněž příčná chodba oddělující obě funkční zóny a ukončená na obou stranách půlkruhovými nikami působí spíše ceremoniálně než účelově a nápadně připomíná podobné prostorové elementy v Plečnikových kostelích, včetně vinohradského. Prismatický objem obou těles bychom mohli chápat jako přizpůsobení blokové zástavbě sídliště, nebýt motivu přečnávající ploché střechy. Ta dává stavbě nezaměnitelně středomořský výraz, jenž je takřka neodmyslitelným atributem Plečnikových staveb. Další analogii s architektonickými skladebnými postupy představuje v uliční frontě kontrast masivního soklu a odhmotněné hlavní části průčelí, jakož i otevřená rytmická řada okenních otvorů bez vyznačení středu či okrajů. Jako typicky plečnikovské motivy můžeme vnímat polosloupky rámuující dveřní otvory v zevnějšku i vnitřku stavby, a hlavně ukončení kompozice atikovým polopatrem s kruhovými otvory v ose okenních os. Pro tuto konfiguraci v architektonické díle nalézáme řadu analogií – zmiňme zde alespoň neuskutečněný návrh výstavního pavilonu pro Prahu z října 1916.⁴⁵

V případě prádelny je analýza elementů a konfigurací obtížnější, neboť šlo o ryze utilitární stavbu. Avšak i zde nalezneme idiosynkratické formy téže provenience, jako je blokový objem zdůrazněný energickou linií korunní římsy a nárožními akroterii, či cylindrický rizalit vertikální komunikace, jehož okna neopisují linii schodiště. Více než rejstřík analogických forem a skladebných postupů je však nutno vyzdvihnout celkovou strategii navrhování, v níž se slučuje respekt ke klasickým kompozičním pravidlům s jejich nedogmatickým rozvíjením či vtipnou parafrází normativních schémat. Produktem

takového uvažování je „klasicismus bez sloupových řádů“ demonstrován v hlavní fasádě školy: Meziokenní pilíře jsou plasticky členěny obdélnými rámy uspořádanými tak, že asociují manýristické téma přepásaného pilastru. Zmínit je třeba i promyšlený metrický systém založený na harmonii vertikál a horizontál, jakož i kubických a oblých tvarů. Formální dokonalost této stavby se nápadně liší od věčnosti, ba těžkopádnosti, která vládla české architektuře oné doby. Nejen vypjatě osobní projev, ale i tento esteticismus nedovolí připsání díla Hraběti či jinému projektantovi, kteří přijímali zakázky od mladého československého státu. Je víc než pravděpodobné, že se na projektu obou staveb zásadním způsobem podílel sám Plečnik.

Dejvické sídliště a jeho originalita

Když Rostislav Švácha kladl výstavbu dejvické kolonie do let 1922–1925, opíral se zřejmě o plánovou dokumentaci prádelny a školy. Projekt první stavby schválila zemská správa politická 25. srpna 1922 a plány druhé budovy 20. ledna 1923. Jejich budování započalo v létě téhož roku a v září 1924 se již ve škole vyučovalo, i když úřední povolení k užívání obou budov pochází z 2. února téhož roku.⁴⁶

Výstavbu obytných domů v kolonii však můžeme datovat do dřívějších let. Rozhodnutí ke stavbě vydal ministerský komitét už 9. října 1920.⁴⁷ Jak jsme již předeslali, poměry panující v českém poválečném stavebnictví však byly víc než složité. Budování sídliště mělo začít okamžitě, jenže nebyl hotov projekt a jednání s vlastníkem pozemku, Svatovítskou kapitulou, uvázla v mrtvém bodu. To byl jeden z důvodů, proč se proti stavbě postavila dejvická obec, do jejíhož obvodu před vznikem Velké Prahy kolonie patřila. Komunistický starosta Josef Zavadil využil situace a udělení souhlasu vázal na splnění několika podmínek, především doplnění školy a prádelny do stavebního programu.⁴⁸ Zemská správa politická musela přislíbit splnění těchto požadavků a poté, 20. prosince 1920, schválila plány kolonie.⁴⁹ Regulační čáry byly stanoveny až koncem ledna následujícího roku a v návaznosti nato vydala svůj souhlas dejvická obec.⁵⁰ Stavební práce probíhaly rychlým tempem, protože v říjnu 1921 již byly přiděleny byty ve 106 domech, které také dostaly popisná čísla, a na jaře roku 1922 se již čekatelé stěhovali do hotových obydlí.⁵¹ Ke kolaudaci však došlo teprve v dubnu 1924.⁵²

Kolonie označená popisnými čísly 368-481 vyrostla jižně od staveniště české techniky, mezi tehdejší Velvarskou silnicí a buštěhradskou dráhou. Nákladem 18 milionů korun zde bylo vystavěno 114 jednopatrových domů, z nichž naprostá většina byla spojena do bloků o čtyřech jednotkách. Celkem 88 obytných jednotek bylo součástí zděných čtyřdomků a vedle dvou srubových čtyřdomků od Ložka a Nováka kolonii tvořily ještě tři „americké“ šestidomky s trémovou konstrukcí pobitou prkny. Většina bloků byla s ohledem na příznivé osvětlení rozložena na severojižní ose a komunikacemi vedenými kolmo k tomuto směru rozděleny do čtyř skupin o šesti blocích. Domy měly slučovat výhody rodinného a nájemného bydlení, proto každý z nich obsahoval jediný byt rozložený do obou nadzemních podlaží a byl opatřen vlastní zahrádkou. Dodatečně zbudovaná škola byla situována na západě v ose středové komunikace a společné prádelně projektanti vymezili místo v jihozápadní části souboru.⁵³ Se svou pravidelnou geometrickou osnovou, plochými střechami a velkými plochami zeleně vypadala kolonie jako předobraz zdravého sociálního bydlení, o jakém tehdy snili mladí levicovní architekti.

Toto sídliště patřilo ve střední Evropě k prvním realizacím řádkové zástavby, která měla poskytnout zdravější alternativu vůči husté velkoměstské struktuře s uzavřenými bloky činžovních domů. Návrhy takové zástavby se objevily už před první světovou válkou, kdy němečtí reformátoři začali uvažovat o jejich přednostech z hlediska hygieny. Nájemní domy „bez postranních křídel“ pro ně ztělesňovaly žádoucí klidné a čisté prostředí.⁵⁴ Za průkopníka tohoto způsobu zastavení ve střední Evropě je považován architekt Theodor Fischer, který na této osnově navrhl již roku 1909 kolonii malých obytných domů Neu-Westend na mnichovském předměstí Laim. Uskutečnit tuto myšlenku mohl však až při budování sídliště Alte Haide v letech 1918–1927, kde podle jeho plánů vyrostly tříposchodové domy uspořádané ve více než dvaceti blocích rozdělených kolmými ulicemi do tří skupin. Na rozdíl od dejvické kolonie byly tyto domy opatřeny strmou střechou.⁵⁵ Zejména pro německé avantgardní architektky pak řádková zástavba představovala závazný model hromadné bytové výstavby. Jejich ideálem byly rovnoběžné, v severojižním směru situované řady vícepodlažních domů, v nichž měly byty nejpříznivější ranní a odpolední světlo. Plochy mezi stavbami sloužily jako soukromé či poloveřejné zahrady. Budování takových sídlišť však v Německu započalo až po překonání inflace a oživení hospodářského růstu v polovině dvacátých let. Ludwig Hilberseimer zveřejnil svou verzi tohoto plánu roku 1925 a v následujícím roce Otto Haesler začal pracovat na prvním důsledném projektu v novém modu pro sídliště Georgsgarten v Celle.⁵⁶ Paradigmatický příklad této městské formy, sídliště Dammerstock v Karlsruhe, vyrostlo v letech 1928–1929. Jeho autoři Walter Gropius a Otto Haesler zde vytvořili radikální a nekompromisní řešení, v jehož rámci se tradiční městská struktura rozpouští v takřka nekonečném opakování stejnorodých základních elementů. Sídliště tvoří prostorová textura 14 severojižně orientovaných řad, již tři od východu k západu probíhající příčné ulice dělí do 4 stejně širokých pásů.⁵⁷

Jak přesvědčivě doložil německý historik architektury Michael Peterek, dammerstocké sídliště představovalo v dějinách urbanismu revoluční koncept, který od základu popřel představu kompaktního města. Propagátoři zahradních měst nebo reformovaných stavebních bloků rozvíjeli ještě klasické principy městského organismu jako prostorového kontinua vzniklého koncentrickým růstem, k němuž neodmyslitelně patřily tradičně hierarchizované strukturální elementy a mnohotvárně diferencované venkovní prostory. Sídliště s řádkovou zástavbou se naopak vyvíjela nezávisle na existujícím městě, chtěla se od něj emancipovat, a formálně se proto vydělovala. Jejich tvůrci proto neusilovali o uzavřený, zaokrouhlený „celkový obraz“. Navrhovali řádky stejných domů se stejnými rozestupy a stejným směřováním, které nemají střed ani okraje, nýbrž tvoří abstraktní, repetitivní prostorovou kompozici, jejíž forma se neváže na místo a je určena pouze racionalitou sériové výroby. Avantgardní sídliště se vzdává všech iluzí harmonie a nemá ambice být idylickým středostavovským domovem. Mizí z něho vše subjektivní, heterogenní a architektonicky určené. Zůstává jen „objektivní“ homogenita jako výraz stále stejné preciznosti techniky. Tato paradigmatická změna od vázaného modelu zahradního města k seriálnímu modelu velkého sídliště v Německu se nezačala prosazovat před rokem 1927 a jako nová ortodoxie Moderního hnutí převládla Gropiovou zásluhou teprve na kongresech CIAM ve Frankfurtu nad Mohanem roku 1929 a Bruselu 1930, jež byly věnovány minimálnímu bydlení a racionálním plánovacím metodám.⁵⁸

Dejvická kolonie tento zlomový moment předjímá o řadu let a marginální počín nepředstavuje ani svým rozsahem – počet jejích obytných jednotek tvořil přesnou polovinu dammerstockého velkosídlíště, kde z původně navržených 750 obytných jednotek bylo vystavěno jen 228 bytů.⁵⁹ Avantgardní principy městské morfologie v ní však nebyly uplatněny stejně radikálně jako v sídlištích navržených Gropiem a Haeslerem. Bloky neměly stejné rozestupy a prostorová textura nebyla zcela otevřená. Standardní intervaly oddělovaly pouze bloky ve dvou středových pásech, zatímco v severním a jižním byly domy ze středu parcel posunuty blíže ke kolmým komunikacím, čímž princip adice částečně ustoupil do té doby obvyklé prostorové kompozici. Dá se vytušit, že v těchto blocích projektant usiloval o větší rozmanitost vnitřních dispozic, které byly v protilehlých domech seskupovány zrcadlově podle uličních os. Dřevěné bloky „Plečnikova“ typu byly navíc navrženy kolmo k ose ostatních staveb, aby tak celek uzavíraly od severu. Dodatečně postavená škola v ose hlavní komunikace pak dala kolonii těžiště a kvality organického formového modelu v ní ještě posílila. V neposlední řadě jen menší část obytného souboru měla podobu „*lepenkového domu*“, řečeno s Frankem Lloydem Wrightem, tedy bílých kostek s hladkými průčelními plochami bez architektonického členění. Objemy staveb modelovaly přízemní rizality vstupů a fasády členily římsy a okenní šambrány. Různá textura omítek v jejich plášti navíc vyznačovala tradiční polaritu nahoře-dole. Také byty, které zahrnovaly kuchyni a jídelnu v přízemí a dvě ložnice v patře, svou obytnou plochou zhruba 64 m², výrazně přesahovaly „existenční minimum“ doporučené funkcionalisty. Tyto „nedůslednosti“ však nesnižují inovativní potenciál tohoto obytného souboru vytvořeného v letech, kdy ve Vídni závazný rámec komunálního bydlení představovaly „obytné dvory“ a například i v holandské sociální obytné výstavbě ještě převládaly konvenční, více či méně uzavřené bloky.⁶⁰ Ve prospěch dejvické kolonie hovoří také fakt, že na rozdíl od oslavovaných výkonů německé avantgardy vznikla jako zcela užitková a nikoliv „výstavní sídliště“. A tak i když si uvědomujeme, jak problematické je měřit výkony moderní sociální výstavby kritérii originality či formální invence, nemůžeme si odpustit poznámku, že roli předchůdců avantgardní řádkové zástavby naplňují projektanti dejvické kolonie mnohem spíše než třeba Mart Stam a Jacobus Johannes Pieter Oud, kteří ji pro sebe reklamovali za pozdější a také skromnější návrh řadových domů na sídlišti Weissenhof.⁶¹

Dejvické sídliště a politika hromadné bytové výstavby

Urbanistické a architektonické řešení, které se nám jeví jako velmi progresivní, však nebylo výsledkem autonomního tvůrčího záměru, ale vynuceno ekonomickými a sociálními podmínkami. Dejvická kolonie vznikla pod tlakem bezpříkladné bytové krize a musela být zbudována levně a rychle, aby byly uspokojeny nejnaléhavější požadavky na ubytování státních úředníků. Když na začátku první světové války v habsburské monarchii ustal stavební ruch a zastavilo se budování nových obytných domů, znamenalo to pro Prahu za každý rok deficit zhruba dvou tisíc nových bytů, jež zde každoročně přibývaly v předválečném období. Po skončení válečných událostí a vyhlášení samostatné republiky vznikaly v jejím hlavním městě nové úřady, výrobní podniky a peněžní ústavy, což podnítilo ohromný příliv obyvatel. V roce 1919 šlo údajně o sto tisíc a v roce následujícím o dalších třicet tisíc osob. Podle výpočtů architekta Miloše Vaněčka bydlelo dva roky po válce nejméně sto čtyřicet tisíc Pražanů

nehygienicky a nedůstojně.⁶² Podle úřední statistiky z roku 1923 byl skoro každý třetí byt ve Velké Praze přelidněný, což znamenalo, že v něm na každou vytápěnou místnost připadli více než dva obyvatelé.⁶³ Rychlá náprava situace nebyla možná, protože chyběly peněžní prostředky, pracovní síly i stavební materiál. Náklady na novostavby vzrostly v roce 1919 na šestinásobek a v roce 1921 dokonce šestnáctinásobek předválečných cen.⁶⁴ „*Překážky, jež se stavěly v cesty řešení bytové otázky, byly v prvních letech téměř nepřekonatelné*“, čteme v oficiální publikaci z roku 1928. „*Odpomoci rychle katastrofální bytové nouzi nebylo v moci lidské.*“⁶⁵

Politická reprezentace mladého státu proto v prvních poválečných letech přijala několik zákonů o podpoře stavebního ruchu, na jejichž základě stát poskytoval záruku na stavební půjčky, daňové úlevy i přímou finanční podporu. Tak měla být stavebníkům zajištěna návratnost jejich investic.⁶⁶ Protože krizí byli nejvíce postiženi zaměstnanci nově vzniklých státních úřadů, musela se příslušná ministerstva postarat v první řadě o jejich bydlení. Státní podporu dostávala družstva veřejných zaměstnanců, která například v Praze z úvěru ministerstva sociální péče bezprostředně po válce vybudovala hned několik sídlišť: Byla to kolonie čtyřiceti rodinných domků ve Strašnicích, jejichž projekty vytvořili společně Josef Gočár a Pavel Janák, dále soubor devatenácti činžovních a sedmi rodinných domků na Václavce v Košířích a také úřednická kolonie na Ořešovicích. V té bylo podle projektu Jaroslava Vondráka zbudováno 197 rodinných domků a dvě ústřední budovy s kinem, restaurací a obchody, a to nákladem 66 milionů korun. Ve spolupráci s obcí pražskou byl pak vystavěn blok osmi nájemních úřednických domů na Manínách v Holešovicích. Protože všechna tato opatření nestačila, musel stát budovat obytné domy také ve vlastní režii a prvním stavebním podnikem tohoto druhu se stala právě kolonie v Dejvicích.⁶⁷ Aby státní zaměstnanci dosáhli co největšího daňového zvýhodnění a aby stát uspokojil co nejvíce žadatelů, měly úřednické domy sestávat důsledně z „malých bytů“. To podle tehdejších norem znamenalo, že obydlí byla zpravidla jedno- až třípokojová a jejich výměra bez příslušenství nepřesáhla 80 m². Výjimečně mohly být byty i vícepokojové nebo o jedné místnosti.⁶⁸ Tyto stavby musely být co nejlevnější, proto stát podporoval krátce i experimenty s jednoduchými konstrukcemi, jako byly dřevěné stavby „Plečnikova typu“ v Dejvicích, ale hlavně na Zakarpatské Ukrajině, nebo hornické domy z dusané hlíny v severních Čechách.⁶⁹

Tyto pokusy však nepředstavovaly žádaný systémové řešení. Příslušné orgány zastávaly mínění, že „*nutno stavěti domy solidní – trvalé, žádná provisoria, jejichž náklad jest poměrně velký, ale trvání – malé*“, jak se v roce 1920 vyjádřil stavební rada ministerstva veřejných prací Severin Ondřej.⁷⁰ Stejně rozladění dávala najevo architektonická veřejnost. „*Tedy z mírového stavění se najednou skočí do provisorii, ač by bylo možné docílití lehkých, levných a poměrně trvalých staveb jinými způsoby*“, kritizoval bytovou politiku Velké Prahy časopis *Styl*.⁷¹ Rezervovaný postoj se týkal hlavně materiálu. Ačkoliv se projektanti dejvických dřevěných domů snažili dokázat opak, zvolená technologie prý narážela na „*zásadně zamítavé stanovisko nájemníků, kteří poukazovali na nevýhody dřevěných staveb*“.⁷² Podle Ondřeje bylo navíc dřevo v Čechách poměrně drahé a cihly kvalitní, takže dosažené úspory se nevyplatily. Hlavně však tento materiál neodpovídal ideologicky zabarveným vizím hlavního města. „*Nechceme, aby Velká Praha nám za 20 let ztrouchnivěla, nýbrž máme v úmyslu vystavět město, vzdorující věkům*“, vyjádřil tuto představu další ministerský činovník Rudolf Barta.⁷³

V neposlední řadě byl vznik úřednické kolonie budované ze státních prostředků v rozporu s panujícím liberálním přesvědčením, že „*konečná náprava bytové krise jest možná jen podnikáním soukromým, které umožněno bude teprve klesnutím cen materiálu a práce*“, jak konstatoval ministerský rada Josef Havlíček.⁷⁴

Také srovnání s dalšími pražskými sídlišti z počátku dvacátých let ukazuje, že modernistické ideály standardizace, typizace a industrializace se v tehdejší české architektuře a urbanismu ještě nemohly prosadit. Střední třída dávala přednost bydlení v zahradních městech, což respektoval i uznávaný vůdce moderních architektů Jan Kotěra. Ten ani v roce 1921 nepochyboval, že „*bude vždy ideálem pro život rodinný obydlí samostatné, obklopené dostatečnou volnou prostorou zahradní neb polní*“.⁷⁵ Paradigmatem hromadné výstavby zůstávaly domovní bloky, jakkoliv reformované či individualizované: „*Pražský regulační plán lpí na uzavřeném bloku a soustavu řadového zastavění dosud neakceptoval,*“ konstatoval Pavel Janák ještě v roce 1933.⁷⁶ Mluvčí české avantgardy Karel Teige proto považoval Prahu za jedno z nejzaostalejších měst Evropy a příslušné úřady obviňoval z krajního zpátečnictví. Prohlašoval, že „*patronem oficiálního (a reakčního) urbanismu našich regulačních a stavebních úřadů je dosud Camillo Sitte: v regulačních plánech a stavebních předpisech jsou uplatňovány historizující estetické recepty, barokní prospekty, siluety, dominanty, bázlivý respekt před ‚geniem loci‘, vše v duchu nejstarožitnějších ochranných teorií*“.⁷⁷

Urbanistická koncepce dejvické kolonie byla jistě se Sitteho „uměleckými principy“ zcela neslučitelná. Slavný vídeňský urbanista považoval šachovnicový rozvrh s neukončenými uličními prospekty a samotný kubický stavební blok za ztělesnění všech nectností moderního urbanismu. „*Vše uchopit systematicky a neuhnout ani o vlásek od jednou stanovené šablony, až je génus umořen k smrti a veškerá životní radost udušena v systému, to je znakem naší doby*“.⁷⁸ Avšak příčinou zdrženlivosti pražských urbanistů vůči řádkové zástavbě nemusela být jen přehnaná sentimentalita a historická nostalgie této provenience, jak se domníval Teige. Urbanistická forma založená na opakování unifikovaných elementů byla příliš zatížena nežádoucími asociacemi – s baráky vojenských táborů a nemocnic, ale také s dělnickými a hornickými koloniemi z doby průmyslové revoluce.⁷⁸ Vzorová sídliště s vlastní infrastrukturou, která osvícení podnikatelé v zájmu sociálního smíru budovali v sousedství továren, byla předobrazem moderního „minimálního bydlení“ i funkcionalistické řádkové zástavby. Zcela záměrně se měla odlišit od velkoměstských prostorových struktur se souvislou uliční zástavbou a úzkými dvorky uvnitř domovních bloků. V koloniích, jež slučovaly rysy individuálního a kolektivního bydlení, byly jednotlivé domy na způsob britských *cottages* spojovány po dvou až šesti do skupin, a ty pak do paralelních řad.⁸⁰ Jako pozdější objekty masové výstavby se tyto stavby měly „*vyznačovat levností, obytnými kvalitami a ohledy na zdraví*“, jak prohlašovali sociální reformátoři té doby.⁸¹ Ve skutečnosti jejich stavebníci úsporné provedení upřednostňovali před kvalitou bydlení a víc než problémy nájemníků je znepokojoval fakt, že „*hranic ekonomie ještě nebylo dosaženo*“.⁸² Dělnické kolonie jen výjimečně nabízely svým obyvatelům víc než minimální standard a životní podmínky v nich zpravidla nebyly lepší než v běžných činžovních kasárnách, o jejichž bídě víme dost z barvitých líčení Friedricha Engelse.⁸³ Nájemníci tam navíc byli vystaveni vysokému stupni mocenské kontroly, takže jejich obydlí postrádala nejen tradiční znaky důstojnosti, ale i „*princip klidu*“, který už klasikové

moderní sociologie považovali za určující kvalitu obytného domu.⁸⁴ Prostorová struktura kolonií se tak stala kodifikovanou formou sociálního vyčlenění, a proto v konsolidovaných ekonomických poměrech dvacátých let nemohla manifestovat společenský status střední třídy.

Nekompromisní ekonomický racionalismus a jednotvárný výraz obytných souborů s řádkovou zástavbou, vědomě či nereflektovaně navazujících na tuto tradici, odrazilo dokonce i mnohé příslušníky avantgardy. Sídliště Dammerstock například podrobil přísné kritice už v roce 1930 architekt a kritik Adolf Behne. Vytknul mu prostorový rozvrh redukovaný na abstraktní princip, chybějící vazbu na místo a monotónní uniformitu: „*Celé sídliště jako by stálo na kolech. Může na svém poledníku jezdit kolem celé zeměkoule ... Sídliště bez vazby není v pořádku.*”⁸⁵ Podobně se o „pocitové chudobě“ městských prostorů v rigidních řádkových sídlištích vyjádřil Bruno Taut: „*Pocitové hodnoty mohou vzniknout jen tam, kde smysly naleznou uchopitelný prostor, tedy prostor, jehož rozměry se k sobě vztahují.*”⁸⁶ Proto také humanističtější křídlo německé architektonické avantgardy, jež Taut reprezentoval, se s „vizuální ideologií“ řádkové zástavby nikdy nesmířilo.⁸⁷

V tomto kontextu je zřejmé, proč československé instituce zodpovědné za veřejnou bytovou péči nepovažovaly dejvickou kolonii za počín, jímž by se měly chlubit. „*Novostavby tyto jsou rázu provizorního, je to opatření z nouze na čas, které nehodí se natrvalo na tak význačné místo*”, vyslovili se k hotové stavbě v roce 1925 členové státního komitétu.⁸⁸ V úředních zprávách, které vznikly k desátému výročí samostatného státu, se dokonce ministerstvo snažilo dodatečně vznik provizorní kolonie ospravedlnit nepravdivými informacemi, že její výstavba započala již v roce 1919, a navíc na jediném dostupném pozemku, který měl údajně po dvaceti letech připadnout Buštěhradské dráze.⁸⁹ Ani Rudolf Hrabě, jemuž jsme připsali urbanistické řešení kolonie, toto dílo nepublikoval v odborných časopisech, ani neuváděl mezi svými nejvýznamnějšími návrhy. Mnohem více se identifikoval se „*způsoby zastavování celých bloků, jež byly prvými pokusy otevřených bloků v Praze vůbec.*”⁹⁰ Dejvické sídliště mělo navíc řadu technických vad a celý soubor byl zprvu navržen bez školy, obchodů i dalších infrastrukturních zařízení, a nedosahoval tudíž ani úrovně vzorových dělnických kolonií 19. století. Ostatně Jaroslav Benda i Pavel Janák se z ní brzy odstěhovali – první na Ořechovku, druhý do kolonie Na Babě.⁹¹ O malém zájmu, jímž kolonii zahrnovaly státní i obecní úřady, nakonec nejlépe svědčí fakt, že ještě deset let po jejím dokončení neuzavřely spolu smlouvu o užívání pozemku.⁹² Tato lhostejnost zvláště ostře kontrastuje s mediální pozorností věnovanou studentské kolonii na Letné, jejíž budování bylo prezentováno jako výraz stavovské solidarity a kolektivismu.⁹³

Jestliže se navzdory těmto výhradám domníváme, že dejvické sídliště si jako raný příklad řádkové zástavby zaslouží vstup do dějin, neznamená to, že chceme křísit vývojový model, v jehož rámci je význam uměleckého díla redukován na jeho místo v řetězci vzájemně provázaných inovací. Představíme-li toto sídliště jako „anticipaci“ příštího dění, nedopouštíme se tak „retrospektivního prorocství“ obohacujícího rezervoár umělekohistorických mýtů a klišé.⁹⁴ Nepohybujeme se totiž na půdě volného umění, nýbrž urbanismu, který je skutečně, a nikoliv jen metaforicky „řešením problémů“ – hledáním „*správného řešení komunikací, hygieny, esthetiky a správných požadavků bydlení*“, řečeno s Hrabětem.⁹⁵ Kongruenci cílů dejvického sídliště a pozdějších urbanistických výkonů avantgardy tak můžeme předpokládat s plným oprávněním.

Uskutečnění revolučního urbanistického konceptu v Praze na počátku dvacátých let 20. století můžeme uchopit pomocí pojmů, které v teorii vědy zavedl Thomas Kuhn: K paradigmatické změně došlo v krizové situaci a navíc v periferní oblasti urbanistické produkce, která z pohledu „normálně“ fungující disciplíny garantovala minimální institucionální uznání, takže nové řešení mohlo být vnímáno jen jako „anomálie“. Jakmile urbanistická disciplína ztratila svou imunitu vůči takovým odchylkám a začala hledat alternativní metody, mohl dosud ignorovaný výkon posloužit jako vzor pro budoucí řešení.⁹⁶ Tuto pointu ovšem poněkud kazí postoj české architektonické avantgardy, která si necenila řádkové zástavby a plochých střech v dejvické kolonii o nic víc nežli „konformisté“ v etablovaných pozicích. Sídliště není zmíněno v žádné publikaci, jíž se avantgarda pokoušela historizovat a historicky legitimizovat své aktivity. Sám Teige v knize *Nejmenší byt* z roku 1932 plédoval pro racionální řešení problémů bydlení a pro urbanistické projekty nekompromisně se vymezující vůči minulosti. Řádkovou zástavbu představoval jako nejnepělejší zastavovací způsob a ani v nejmenším nepochyboval o jejich ekonomických, dopravních i hygienických výhodách.⁹⁷ Jeho ideologická kritika ovšem institucím buržoazního státu upřela jakoukoliv zásluhu na uskutečnění takových idejí. Počátky moderní zástavby proto spojoval až s pražskými soutěžemi na stavbu domů s malými byty v roce 1930 a tvůrčí iniciativu přiznával jen avantgardním seskupením. Obzvláště Plečnik se od něho nemohl dočkat žádné chvály. Podle Teigeho mínění „*Plečnikův význam jako architekta a jeho vliv jako učitele je v celku toliko negativní a protichůdný zdravým tendencím vývoje nové architektury*“.⁹⁸

Pozornosti odborníků se tedy dejvické kolonii dostalo až u příležitosti Mezinárodního kongresu bytové péče, který se konal v Praze v červnu 1935. Na doprovodných výstavách a v tisku byla tehdy prezentována současně se sídlišti Jiřího Kana a Františka A. Libry či s kolonií Svazu československého díla na Babě.⁹⁹ Tehdy také se o ní architekt Oldřich Starý zmínil v článku o pražském plánování: velkorysost jejího prostorového řešení mu prý „*není nesympatická*“.¹⁰⁰ V témže roce však již proběhla první fáze její likvidace, jež byla ukončena v souvislosti s budováním metra, automatické telefonní ústředny a hotelu Diplomat na počátku osmdesátých let 20. století.¹⁰¹

POZNÁMKY

*Studie vznikla v rámci projektu „Umění, architektura, design a národní identita“, podporovaného Ministerstvem kultury ČR v rámci programu NAKI (DF12P010VV041). Je milou povinností autora poděkovat za pomoc při bádání Haně Svatošové z Archivu hlavního města Prahy a Vlastě Měšťánkové z Národního archivu v Praze.

¹Jaroslav Benda, *Léta s umělci*, Praha 1969, s. 116.

²Pavel Janák, Josef Plečnik v Praze, *Volné směry* XXVI, 1928–1929, s. 97–108, zde s. 108.

³*Chytilův adresář města Prahy*, část I, Praha 1925, s. 68, 697.

⁴Damjan Prelovšek, *Josef Plečnik, 1872–1957. Architectura perennis*, Salzburg–Wien 1992, s. 126. – Idem, Ideový základ Plečnikovy tvorby, in: *Josip Plečnik – architekt Pražského hradu*, Praha 1995, s. 89–104, zde s. 90. – Srov. Zdeněk Lukeš, Plečnikovi žáci na Uměleckoprůmyslové škole v Praze, *ibidem*, s. 517–521, zde s. 520.

⁵Rostislav Švácha, *Od moderny k funkcionalismu. Proměny pražské architektury první poloviny dvacátého století*, Praha 1994, s. 169. – Jan E. Svoboda – Jindřich Noll – Ester Havlová, *Praha 1919–1940. Kapitoly o meziválečné architektuře*, Praha 2000, s. 61.

⁶Oldřich Starý, Plán a kvalita ve výstavbě Prahy, *Stavba* XII, 1935, s. 113–122, zde s. 118. – Mezinárodní kongres bytové péče v Praze, *Pestrý týden* 1935, 22. 6., s. 22.

- ⁷ *Stavite*/III, 1921–1922, s. 44–47. – Dřevěné domky rodinné v Dejvicích, *Stavite*/V, 1924, s. 124, obr. s. 122–125.
- ⁸ Lukeš (pozn. 4).
- ⁹ Prelovšek, *Josef Plečnik* (pozn. 4). – Srov. Adolf Loos, Das Haus mit einer Mauer. Patentbeschreibung, 11. 2. 1921. Přetištěno in: *Gesammelte Schriften*, ed. Adolf Opel, Wien 2010, s. 561–565. – Ákos Moravánszky, *Erneuerung der Baukunst*, Salzburg–Wien 1988, s. 209, 214.
- ¹⁰ Lukeš (pozn. 4).
- ¹¹ Zasloužené vítězství, *Národní listy* (dále *NL*), 1925, 27. 10., s. 1. – Prokop Toman, *Nový slovník československých výtvarných umělců*, 2. sv., Praha 1950, s. 47. – Pavel Vlček (ed.), *Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách*, Praha 2004, s. 377. – Řadu Ložkových interiérů zveřejnil Emil Edgar v knize *Moderní byt* (3. vydání), Praha 1927.
- ¹² *Profesor architekt František Novák* (kat. výst.), Praha 1934. – Toman (pozn. 11), s. 208. – Vlček (pozn. 11), s. 452. – Dále srov. Svaz čs. Díla, *Národní politika* (dále jen *NP*) 1928, 6. 4., s. 6.
- ¹³ Švácha (pozn. 5).
- ¹⁴ Bytová péče, in: Patnáct let technické činnosti ministerstva veřejných prací, ministerstva železnic a všech technických odborů ministerstev Československé republiky, Praha 1933 (*Zprávy veřejné služby technické* XV, 1933), s. 168–170, zde s. 169.
- ¹⁵ Bytová péče, in: *Deset let Československé republiky*, sv. 2., s. 625–643, zde s. 632.
- ¹⁶ Josef Piskač, Bytová péče o státní zaměstnance v prvním desetiletí Československé republiky, *Zprávy veřejné služby technické* X, 1928, s. 599–607, 638–648, zde s. 601.
- ¹⁷ Úřední projektování hl. města Prahy, *Styl*/VII, 1926–1927, s. 17.
- ¹⁸ *Almanach hlavního města Prahy 1922*, Praha 1922, s. 84.
- ¹⁹ Dopis R. Hraběte presidiu hlavního města Prahy z 10. 6. 1926. Archiv hlavního města Prahy (dále AHMP), fond Magistrát hlavního města Prahy (dále MHMP), osobní spis R. Hraběte.
- ²⁰ Protokol z porady o stavbě obytných domů pro státní zaměstnance z 24. 9. 1920. Národní archiv v Praze (dále NA), fond Zemská správa politická, sign. 24 B, km. č. 9/1924, kart. 519.
- ²¹ *Almanach studentské kolonie na Letné, 1920–1930*, Praha 1930.
- ²² Přípis komitétu pro stavbu obytných domů státních v Praze z 13. 12. 1920. NA, fond cit. v pozn. 20.
- ²³ Přípis ministerstva veřejných prací komitétu pro stavbu obytných domů z 28. 2. 1921, NA, fond cit. v pozn. 20.
- ²⁴ AHMP, osobní spis cit. v pozn. 19. – České veřejnosti, *Lidové noviny*, 1899, 19. 3., s. 9. – Rudolf Hrabě, Dvacet let Spolku posluchačů architektury, *Styl*/I (VI), 1920–1921, s. 92.
- ²⁵ Jmenování ve službách obce pražské, *NL*, 1903, 22. 4., s. 3. – Z městské rady král. hl. města Prahy, *NP*, 1903, 22. 4., s. 5. – Pražští konšelé o financích i o práci, *NL*, 1936, 6. 4., s. 3.
- ²⁶ Rudolf Hrabě, Červené domy státní v Praze VII na Maninách, *Stavitelské listy* XXI, 1925, s. 38–42, obr. s. 36, 37.
- ²⁷ Týž, Vliv regulačního plánu na vnitřní řešení domů obytných, *Styl*/III, 1911, s. 255–257.
- ²⁸ *Technický obzor* XV, 1907, s. 60.
- ²⁹ *Architektonický obzor* X, 1911, s. 47. – *Umělecký měsíčník* III, 1913–1914, s. 75.
- ³⁰ Valná hromada Klubu za Starou Prahu, *NL*, 1911, 5. 2., s. 3. – Valná hromada Klubu „Za Starou Prahu“, *NP*, 1914, 13. 3., s. 1–2. – Valná hromada Klubu za Starou Prahu, *NL*, 1917, 28. 6., s. 4. – Valná schůze Klubu za starou Prahu, *NL*, 1935, 4. 5., s. 5.
- ³¹ Českým poslancům, *NL*, 1917, 27. 5., s. 4.
- ³² NA, fond Ministerstvo veřejných prací, kniha 258.
- ³³ Přípisy ministerstva veřejných prací zemské správě politické z 19. 10. 1925 a komitétu pro stavbu státních obytných domů z 25. 4. 1925. NA, fond cit. v pozn. 20.
- ³⁴ Index místní-obecný, Praha–Dejvice 1921–1930. AHMP, fond MHMP I., Referát I.A hospodářský, inv. č. 129. – Podací protokol, 1924, 10001–15537. AHMP, fond MHMP I., Referát I.A hospodářský, inv. č. 10.
- ³⁵ Josef Plečnik, *Výběr prací školy pro dekorativní architekturu v Praze z roku 1911–1921*, Praha 1927, s. 147.
- ³⁶ Dřevěné domky (pozn. 7).
- ³⁷ Prohlášení obecního úřadu v Dejvicích z 22. 10. 1920. AHMP, fond Obecní rada Dejvice.
- ³⁸ Prelovšek, *Josef Plečnik* (pozn. 4), s. 126–127.
- ³⁹ *Ibidem*, s. 63.

- ⁴⁰ Damjan Prelovšek – Jindřich Vybíral (edd.), *Kotěra/Plečnik, korespondence*, Praha 2002, s. 250-251: „*Wir Menschen sind uns Brüder, wir müssen uns helfen – einmal mit Wort – einmal mit Tat.*“
- ⁴¹ Dušan Grabrijan, *Plečnik in njegova šola*, Maribor 1968, s. 56. Za laskavé upozornění na tento titul děkuji dr. Zuzaně Gülendi-Cimprichové.
- ⁴² Josip Plečnik, O suvremenoj arhitekturi, in: Kosta Strajnić, *Josip Plečnik*, Zagreb 1920, s. 11–14, zde s. 14: „*Dok je u ranija vremena arhitektura služila potrebama crkve ili ličnim interesima vladara i knezova, moderna arhitektura hoće da pridonosi blagostanju šorokih masa, propašišući socijalizam koji prelazi preko svih ograda staleža, nacija i država, spajajući čoveka s čovekom u cilju da se etički i moralno preporodi Čovečanstvo.*“ Za spolupráci na překladu děkuji Zdeňce Pfefferové.
- ⁴³ Ibidem, „*Tako je u modernoj arhitekturi došla socijalna misao do najvidnijega izražaja.*“
- ⁴⁴ France Stelle – Anton Trstenjak, *Architectura perennis*, Ljubljana 1941, s. 273. – Věra Malá – Damjan Prelovšek, Faktografický přehled Plečnikova díla na Pražském hradě a v Lánech, in: Prelovšek, *Josip Plečnik* (pozn. 4), s. 605–625, zde s. 624.
- ⁴⁵ Strajnić (pozn. 42), tab. 30.
- ⁴⁶ Škola stojí v Gymnazijní ul. č. 1/510, prádelna v Kafkově ul. 42/511. Plány školy jsou podepsané Hrabětem, pocházejí však až z doby kolaudace. Úřad městské části Praha 6, stavební archiv, č. p. 510/Dejvice (dále jen ÚMČ). – Protokoly ze schůzí místní školní rady z 2. 10. 1923 a 24. 10. 1924. AHMP, Archiv obce Dejvice. – Srov. Pavel Vlček (ed.), *Umělecké památky Prahy. Velká Praha, A-L*, Praha 2012, s. 278. – Návrh na prohlášení objektu za kulturní památku (vypracoval Jan Baláček a Jakub Jan Outrata, 17. 12. 2008). Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště pro hlavní město Prahu.
- ⁴⁷ Přípis komitétu pro stavbu obytných domů státních v Praze z 13. 12. 1920. NA, fond cit. v pozn. 20.
- ⁴⁸ Zápis ze schůzí obecní rady z 3. a 10. 11. 1920. AHMP, fond cit. v pozn. 37. – Z Dejvic. Zakázaná stavba rodinných domů pro státní zaměstnance, *NP*, 1920, 10. 11., s. 2. – Zasláno: Bytová nouze v Dejvicích, *NP*, 1920, 17. 11., s. 9.
- ⁴⁹ Přípis zemské správy politické komitétu pro stavbu obytných domů státních z 13. 1. 1921, NA, fond cit. v pozn. 20. – Přípis zemské správy politické z 20. 1. 1927. ÚMČ.
- ⁵⁰ Zápis ze schůze obecní rady z 24. 1. 1921. AHMP, fond cit. v pozn. 37.
- ⁵¹ Ibidem, zápis z 4. 11. 1921. – Státním zaměstnancům, *NL*, 1921, 21. 10., s. 6. – *Československá republika* 22. 10. 1921, s. 5. – *Stavitelské listy*, 1922, 1. 3., s. 27. – *Věstník hlavního města Prahy*, 1922, 16. 3., s. 72. – V roce 1922 byly domy zapsány do pozemkové knihy. Katastrální úřad pro hlavní město Prahu, pozemková kniha, vložka č. 608, Dejvice. – Přípis Jednoty obyvatel kolonie dejvické zemské správě politické z 1. 11. 1924. NA, fond cit. v pozn. 20.
- ⁵² Kolaudační elaborát ze dne 23. 4. 1924. NA, fond cit. v pozn. 20. – Kolaudační protokol z 19. 1. 1925. ÚMČ.
- ⁵³ Piskač (pozn. 16), s. 601. – Bytová péče (pozn. 15), s. 629, 630.
- ⁵⁴ Werner Hegemann (ed.), *Der Städtebau nach den Ergebnissen der Allgemeinen Städtebau-Ausstellung in Berlin*, 1. Bd., Berlin 1911, s. 37. – Srov. Richard Pommer – Christian F. Otto, *Weissenhof 1927 and the Modern Movement in Architecture*, Chicago–London 1991, s. 39.
- ⁵⁵ Paul Busching, Kleinwohnungsanlage Alte Haide in München, *Die Volkswohnung* V, 1923, H. 6, s. 85–87.
- ⁵⁶ Pommer–Otto (pozn. 54).
- ⁵⁷ Michael Peterek, *Wohnung, Siedlung, Stadt. Paradigmen der Moderne*, Berlin 2000, s. 139.
- ⁵⁸ Ibidem, s. 26, 146–156.
- ⁵⁹ Ibidem, s. 125, 141.
- ⁶⁰ Martin Damus, *Architekturform und Gesellschaftsform. Architektur und Städtebau unter dem Einfluss von Industrialisierung, Großvergesellschaftung und Globalisierung*, Berlin 2010, s. 241–253.
- ⁶¹ Pommer–Otto (pozn. 54), s. 121.
- ⁶² Miloš Vaněček, Problém stavební krise Velké Prahy, *ZVST* II, 1920, s. 456–458, 477–480.
- ⁶³ Přelidněná Praha, *NP*, 1923, 18. 10., s. 1.
- ⁶⁴ Josef Havlíček, Státní bytová péče, *ZVST* I, 1919, s. 191–192, zde s. 192. – Hynek Kubišta, Politika stavební a bytová, in: *Československá vlastivěda*, sv. 4, Práce, Praha 1930, s. 319–338, zde s. 327.
- ⁶⁵ Bytová péče (pozn. 15), s. 626.
- ⁶⁶ Kubišta (pozn. 64), s. 328–330.
- ⁶⁷ Piskač (pozn. 16), s. 601. – Bytová péče (pozn. 15), s. 628.
- ⁶⁸ Bytová péče (pozn. 14), s. 168–170.

- ⁶⁹ Bytová péče (pozn. 15), s. 627.
- ⁷⁰ Severin Ondřej, Poznámky k řešení bytové otázky, ZVST II, 1920, s. 193–198, zde s. 193.
- ⁷¹ Ke krisi naší veřejné péče bytové, *Styl* I (VI), 1920–1921, s. 80–81.
- ⁷² Dřevěné domky (pozn. 7). – Bytová péče (pozn. 15), s. 627.
- ⁷³ Rudolf Barta, Velká Praha a průmysl stavebních hmot, ZVST I, 1919, s. 56–57.
- ⁷⁴ Havlíček (pozn. 63).
- ⁷⁵ Jan Kotěra, *Dělnické kolonie*, Praha 1921, s. 1.
- ⁷⁶ Pavel Janák, Sto let obytného domu nájemného v Praze, *Styl* XIII (XVIII), 1933–1934, s. 15–18, 55–65 a 86–87, zde s. 63. – Srov. Švácha (pozn. 5), s. 167–171.
- ⁷⁷ Karel Teige, *Moderní architektura v Československu*, Praha 1930, s. 225.
- ⁷⁸ Camillo Sitte, *Der Städtebau nach seinen künstlerischen Grundsätzen*, Wien 1901 (3. vydání), s. 97: „*Streng systematisch Alles anzufassen und nicht um Haaresbreite von der einmal aufgestellten Schablone abzuweichen, bis der Genius todtgequält und alle lebensfreudige Empfindung im System erstickt ist, das ist das Zeichen unserer Zeit.*“
- ⁷⁹ Kurt Foster, Sozialer Wohnbau. Geschichte und Gegenwart, *Archithèse* III, 1973, č. 8, s. 2–8. – Švácha (pozn. 5), s. 170.
- ⁸⁰ Josef Benisček, Die Arbeiterhäuser in Böhmen, *Technische Blätter* IV, 1873, s. 73–100.
- ⁸¹ Friedrich Bömches, Arbeiterhäuser auf der Wiener Weltausstellung, *Neue Freie Presse*, 1873, 27. 9., příloha, s. 3-4, zde s. 3: „*... sich durch Billigkeit, Wohnlichkeit und die der Gesundheit schuldigen Rücksichten auszeichnen.*“
- ⁸² Ibidem, s. 4. „*Die Grenze der Oekonomie ist jedoch unseres Erachtens noch nicht erreicht.*“
- ⁸³ Damus (pozn. 60), s. 38–44.
- ⁸⁴ Georg Simmel, Das Problem des Stiles, in: *Aufsätze und Abhandlungen 1901–1908*, II, Frankfurt a. M. 1993, s. 374–384.
- ⁸⁵ Cit. podle Peterek (pozn. 57), s. 149: „*Die ganze Siedlung scheint auf Rädern zu stehen. Sie kann auf ihrem Meridian um die ganze Erde fahren ... Eine Siedlung ohne Bindung ist nicht in Ordnung.*“
- ⁸⁶ Ibidem, s. 156: „*Gefühlswerte können sich nur da einstellen, wo die Sinne einen faßlichen Raum vorfinden, einen Raum also, dessen Abmessungen Beziehungen zueinander haben.*“
- ⁸⁷ Damus (pozn. 60), s. 255, 260.
- ⁸⁸ Protokol o schůzi komitétu pro stavbu obytných domů státních v Praze ze 17. 5. 1925. NA, fond cit. v pozn. 20.
- ⁸⁹ Ibidem
- ⁹⁰ Dopis cit. v pozn. 19.
- ⁹¹ Benda obýval dům Na Ořechovce 39, Janák Nad Paťankou 16. Svoboda–Noll (pozn. 5), s. 269. 271.
- ⁹² Přípis rady hlavního města Prahy hospodářskému referátu magistrátu z 29. 7. 1933. AHMP, fond Magistrát hlavního města Prahy, Referát I. C hospodářský, sign. B 5-5/6621, č. kart. 137.
- ⁹³ *Almanach* (pozn. 21).
- ⁹⁴ Oskar Bätschmann, Antizipation, in: *Mythen der Kunstwissenschaft. Ein Antilexikon*, *Kritische Berichte* XXXV, 2007, H. 3, s. 80–85.
- ⁹⁵ Hrabě (pozn. 27), s. 255.
- ⁹⁶ Thomas S. Kuhn, *Die Struktur wissenschaftlicher Revolutionen*, Frankfurt a. M. 1976.
- ⁹⁷ Karel Teige, *Nejmenší byt*, Praha 1932, s. 144.
- ⁹⁸ Teige (pozn. 77), s. 62.
- ⁹⁹ Mezinárodní kongres (pozn. 6).
- ¹⁰⁰ Starý (pozn. 6).
- ¹⁰¹ Zajímavosti z Prahy XIX, *NL*, 1935, 3. 1. s. 4. – Demoliční výměry jsou datovány od května 1978 do září 1982. AHMP, fond Úřad městské části Praha 6, ONV Praha 6, demolice, č. kart. 5.